

УДК 77.018.4:82-2 «20»

**ДИСКУРС СТАРІННЯ В ДРАМАТУРГІЇ ПОЧАТКУ ХХІ СТ.:
ПРОБЛЕМНО-СЕМАНТИЧНІ АСПЕКТИ**
(на матеріалі п'єс Великої Британії, Польщі, Словаччини, США)

Анна Гайдаш

ORCID iD: 0000-0001-8200-2875

Київський університет імені Бориса Грінченка,

вул. Тимошенка, 13-Б, м. Київ, Україна, 04212

a.haidash@kubg.edu.ua

Метою розвідки є окреслення дискурсу старіння у найновіших творах для сцени, написаних на межі ХХ-ХХІ ст., що зумовлено актуальністю питань пізньої зрілості у наш час. Для популярних п'єс західної традиції, присвячених літньому віку, характерні такі спільні ознаки, як центральне місце дійових осіб третього віку; міжпоколінневий конфлікт у родинному колі; гетеротопія геріатричного будинку; репрезентації геронтогрупи; динаміка старіння тощо. Серед поетикальних форм геронтогенезу виокремлено чорний гумор; танатологічні рефлексії; медичні аспекти геронтогенезу; спогади як реалізацію концепції «перегляду життя» та нецензурну лексику.

Ключові слова: геронтогенез, старіння, геронтомаркери, «молоді літні», геронтогрупа, сучасна драма.

Зі збільшенням середньої тривалості життя в усьому світі питання старіння та літнього віку набувають все більшої **актуальності** у медицині та гуманітарних науках. Кількість художніх текстів про пізню зрілість щороку зростає. Поруч із романною творчістю активно репрезентує геронтогенез (сучасну модель старіння, що постулює стадіальний характер вікових змін [6, 41]) сучасна драматургія. Київські театри часто залучають класичні та найновіші п'єси про старіння до своїх репертуарів: зокрема, у Київському академічному Молодому театрі можна подивитися «Соло для годинника з боєм» О.Заградника, «Поступися місцем» В.Дельмара, «Серпень: графство Осейдж» Т.Леттса, «Дівочий виноград» М.Коляди; у Національному академічному драматичному театрі імені Івана Франка йде вистава «Самотня леді»; у Національному академічному театрі російської драми імені Лесі Українки вистави «Останнє кохання» В.Мухарьямова та «Дивна місіс Севідж» Дж.Патріка; у театрі «Золоті ворота» п'єса «Королева краси» М.Мак-Донаха та інші. Літературна геронтологія, молода академічна галузь, яка ще формується, за допомогою міждисциплінарного інструментарію намагається осмислити зміст процесів старіння та художніх репрезентацій літніх персонажів у красному письменстві. Представники літературної геронтології активно вивчають прозові твори, про що свідчать такі монографії: В.Waxman “From the Hearth to the Open Road: a Feminist Study of Aging in Contemporary Literature” (1990), К.Woodward “Aging and its Discontents: Freud and Other Fictions” (1991), М.Нерпworth “Stories of Ageing” (2000), J.King “Discourses of Ageing in Fiction and Feminism: the Invisible Woman” (2013), тоді як дослідження драматичних творів, дотичних до дискурсу старіння, тільки починають набирати обертів в академічних

розвідках, як-от А. Pywell “The Ways in Which Dramas Affect Public Perceptions of Ageing” (2011), S. Feldman et al. “A Research-Based Community Theater Performance to Promote Ageing: is it more than just a show?” (2011), А. Harpin “The Lives of Our Mad Mothers: Aging and Contemporary Performance” (2012), V. B. Lipscomb “*The play’s the thing: theatre as a scholarly meeting ground in age studies*” (2012), M. M. Gullette “Politics, Pathology, Suicide, and Social Fates: Tony Kushner’s *The Intelligent Homosexual’s Guide to Capitalism and Socialism with a Key to the Scriptures*” (2016). Відтак, актуальність питань пізньої зрілості, популярність п’єс, присвячених літньому віку та брак комплексних робіт з їх аналізу визначають мету цієї статті в окресленні дискурсу старіння у найновіших творах для сцени, написаних на межі ХХ–ХХІ ст. **Завдання** статті полягають у виокремленні *концептуальних аспектів дискурсу старіння* (геронтомаркерів) на матеріалі п’єс американських, британських, польських і словацьких драматургів та узагальненні *поетикальних форм геронтогенезу* в сучасній драмі.

Драматургія старіння у Великій Британії

А. Харпін (дослідниця творчості А. Беннета, А. Блаза та Б. Лейвері) стверджує, що сучасні драматурги Великої Британії відводять літньому віку все більше місця та демонструють динаміку старіння у своїх п’єсах [13, 68]. Коріння британської драми сформувала в тому числі шекспірівська традиція «Короля Ліра», яка відлунує і в сучасній драматургії туманного Альбіону. Геронтогенез представлено насамперед мережею міжпоколінневих стосунків пізнього зрілого та середнього віків у межах родинного кола. Цю модель продуктивно використовує Мартін Мак-Донах у чорних комедіях «Королева краси з Лінану» («*The Beauty Queen of Leenane*», 1996) та «Каліка з острова Інішмаан» («*The Cripple of Inishmaan*», 1997). У п’єсі «Королева краси з Лінану» основою сюжету є непрості стосунки між 70-річною Мег Фолан і її дочкою середнього віку Морін, колишньою королевою краси провінційного ірландського містечка. У Мегті є ще дві дочки, які ані доглядають, ані відвідують літню матір. Згадка про них відсилає читача до шекспірівської трагедії, втім протагоністом свого твору Мак-Донах робить літню жінку Мег Фолан. Варто зауважити, що починаючи з 1990-х рр. репрезентації старших жінок у британській драмі (А. Беннет, К. Черчіль, М. Мак-Донах, Б. Лейвері та А. Блайз) почали значно витіснити художні образи старших чоловіків, пише А. Харпін [13, 84]. Основна колізія драми «Королева краси з Лінану» полягає в тому, що догляд за начебто немічною Мег перешкоджає Морін влаштувати особисте життя. Більше того, Мег робить усе, аби утримати дочку біля себе та не потрапити до геріатричного притулку. Фіналом драми стає матеревбивство.

Якщо Морін практикує фізичне катування (дочка двічі виливає киплячу олію на руку старої), то Мег застосовує психологічний тиск (знущається над цнотою 40-річної дочки, краде її листи, виливає сечу в кухонну раковину). В аналітичних прочитаннях та театральних ревію здебільшого винуватцем трагедії вважають стару Мег, втім, об’єктивною рецепцією драми видається рецензія Роксоляни Свято: «... як і в усіх патологічних стосунках, ці двоє –

взаємні заручники: мати насправді боїться самотності й притулку для старих і, вочевидь, саме тому намагається перешкодити єдиному доньчиному коханню (хоч у мотивації дій обох не варто шукати лише логічних пояснень, – надто тут багато патології); а дочка, психічно нестабільна й незадоволена життям, попри все, потребує матері, яка посадила б її часом на коліна й запевнила, що все буде «харашо» [9].

Поетикальні форми геронтогенезу п'єси «Королева краси з Лінану», як-от чорний гумор, гротескно гіпертрофований натуралізм із ліричними нотками, нецензурні вислови присутні і в іншій комедії ірландського драматурга «Каліка з острова Інішмаан» (вистави якої можна подивитися у Навчальному театрі КНУТКТ ім. І.К. Карпенка-Карого, у театрах Чернігова, Харкова, Херсона та Рівного). Цікавою дійовою особою з погляду літературної геронтології постає 90-річна Мамуля, другорядний персонаж твору. Інішмаанську довгожительку місіс О'Дугал зображено як надзвичайну міцну та кмітливу пані, яка, поміж іншим, не утримується від алкоголю: ані від кухля пива, ні кількох чарочок віскі, ні від самогону. Причину її пияцтва лікар з'ясовує у такій розмові:

ДОКТОР: Коли твоя мамуля помре, Джонні Пустодзвін, я виріжу її печінку й покажу тобі, щоб ти знав, якої шкоди наробив своєю опікою.

ДЖОННІ: Я не збираюся розглядати її печінку. Мене ледве не нудить від її зовнішнього вигляду, не те що від нутрощів.

ДОКТОР: Дуже гарні речі ти говориш на очах у своєї мамулі.

МАМУЛЯ: Я й гірше чула.

ДЖОННІ: Залиште мою мамулю в спокої зі своєю різаниною. Якщо вона вже шістдесят п'ять років безуспішно намагається допитися до ручки й померти, я б не журився за неї зараз. Шістдесят п'ять років. Нічого, б...ь, не може зробити по-людськи.

ДОКТОР: Місіс О'Дугал, а чому ви хочете допитися до смерті?

МАМУЛЯ: Я сумую за своїм чоловіком Доналом. Його з'їла акула.

ДЖОННІ: Акула його з'їла ще в 1871 році [15].

Подібно до стосунків літньої Мер із Морін із попередньої п'єси, діалоги та дії Мамулі і Джонні виявляють антиномію любові/ненависті. Також Мак-Донах конструює геронтогрупу літніх персонажів. Шістдесятирічні сестри Кейт і Ейлін – опікунки протагоніста, та місцевий розповсюджувач новин Джонні Пустодзвін, син довгожительки місіс О'Дугал, є «молодими літніми», які, за визначенням М.Хепворта, належать до категорії «входження у старіння» [14, 2-3]. Однак чорні комедії Мак-Донаха схожі між собою хіба що за стилістичні рішеннями драматурга. На відміну від твору «Королева краси з Лінану», сюжет п'єси «Каліка з острова Інішмаан» вирішує міжпоколіннєві непорозуміння більш гуманно: каліка, центральний персонаж, про якого піклуються «молоді літні», тікає з острова в надії знайти краще життя, не підозрюючи, яких духовних страждань та моральних ран завдає літнім людям, для яких він є сенсом життя. У фіналі твору каліка повертається, що відновлює звичний спосіб існування мешканців Інішмаану та водночас глибше розкриває психологічні портрети геронтогрупи твору, – зокрема, образ Джонні Пустодзвона, який врятував малого під час

самогубства його батьків та пожертвував на лікування каліки усі гроші своєї Мамулі. Незважаючи на постійну балаканину Джонні Пустодзвона, персонаж не вихваляється своїм благородним вчинком та воліє, аби каліка не дізнався про це. Поява протагоніста на острові є символічною та обнадійливою – він повертається до старших людей, які служать взірцем терпимості, любові та відданості.

Незважаючи на залучення ширшого кола дійових осіб у порівнянні з «Королевою краси з Лінану», геронтогенез у п'єсі «Каліка з острова Інішмаан» відтворено засобами сімейно-побутової драми.

Важливим внеском у сучасну британську драму про старіння є п'єса Рональда Харвуда «Квартет» 1999 року, у якій письменник долає межі сімейної драми у конструюванні геронтогрупи. Зауважимо, що Р.Харвуд вже звертався до створення образу літньої людини у драмі «After the Lions» (1982), протагоністом якої стала 70-річна Сара Бернар. У творі «Квартет» дія відбувається у будинку для літніх артистів опери, де всім дійовим особам за сімдесят років. Однак і в середовищі, здається, віддаленому від сімейних стосунків, серед основних персонажів є колишнє подружжя, розлучене за багато років до описаних подій. За логікою назви твору, кістяк дійових осіб складає четверо колишніх оперних співаків – Вілф, Реджі, Сіссі та Джин (колишня дружина Реджі). Наявність множинного протагоніста дозволяє авторові продемонструвати різні та навіть вкрай полярні погляди на геронтогенез: так, якщо Реджі, стрункий, підтягнутий, акуратний, у хорошій формі, бездоганно одягнений чоловік отримує задоволення від перебування у колективі своїх колишніх колег та від гідної і спокійної старості (адже роки допомагають йому забути те, що має бути забутим), то його компаньйон, дотепник Вілф, що має вигляд вдягненого по-артистичному недбало та невибагливо, ненавидить старіння. За словами Вілфа: «Ненавиджу кожну його мить. Спочатку – простата і ти бігаєш в туалет тричі за ніч. Якщо у тебе не простата, то геморої. Потім випадають зуби, ти глухнеш, очі починають сльозитися, і у тебе катаракта. Спочатку ти не можеш згадати, як кого звать, потім ти не пам'ятаєш, як звать тебе самого. А всі ці шахраї лікарі... Збийте тиск, купіть крокомір, може, вам вшити кардіостимулятор або вставити свинячий клапан?... Не паліть, стежте за холестеролом, зі спазмами, на жаль, нічого не поробиш, і все це абияк, або пан або пропав, частіше пропав. А коли мова доходить до сексу, то тут вже можу сказати, пиши пропало...» [10]. Вивчення Б.Ваксман репрезентацій тілесності у літньому віці у романах про старість суголосне репліці Вілфа – дослідниця висновує, що в сучасному суспільстві старих бояться, наче інфекційних захворювань; втім, хоча тіло і старіє, «воно лише стає в'язницею для молодого внутрішнього я» [17, 38].

Подібну антиномію у ставленні до пізньої зрілості спостерігаємо і в парі жіночих дійових осіб: пухкенька Сіссі захоплюється життям у будинку, переконана, що «всі щасливі через перебування в ньому» [10], тоді як колишня зірка оперної сцени та дружина Реджі, струнка гран-пані Джин, скаржиться на негативні аспекти старості. Дія твору розгортається навколо концерту, присвяченому Дж.Верді, у якому беруть участь усі без винятку мешканці геріатричного будинку. У планах музикантів знову послухати

знову знаменитий квартет оперних співаків, яких звела до купи старість. Інтригою є небажання Джин виступати, адже вона не практикувала оперний спів більше половини свого життя, після народження дітей. Втім, четвірці вдається дійти консенсусу й у фіналі комедії вони пропонують публіці свій запис, імітуючи на сцені виконання «Ріголетто». Цей прийом дає можливість літнім людям не втрачати власну гідність та відчути колишні емоції. П'єса пропонує позитивні репрезентації геронтогенезу. Так, мешканці будинку запроваджують власні ритуали – наприклад, ніколи не ставити два запитання: як ся маєте та що збираєтеся робити сьогодні? Своїм девізом оперні співаки обирають аббревіатуру НЖС, що означає «ніякого жалю до себе». Водночас дійові особи часто розмовляють про смерть, обговорюють фізіологічні проблеми старості, згадують про старіння власних батьків, у Сіссі розвиваються перші ознаки деменції. Доцільно зробити висновок, що у п'єсі Р.Харвуда домінує амбівалентність у зображенні процесів старіння та літнього віку.

Важливим внеском у репрезентацію геронтогенезу в сучасному британському театрі є твори Бена Пауера «Ніжність» («*A Tender Thing*», 2009) та Майкла Бартлетта «Кохання, кохання, кохання» («*Love, Love, Love*», 2010). У п'єсі «Ніжність» Б.Пауер переписує історію кохання Ромео і Джульєтти з перспективи пізньої зрілості. Нова версія найвідомішої шекспірівської драми, в якій кохання літньої пари перебуває під загрозою, має оптимістичний фінал. Твір М.Бартлетта з промовистою назвою «Кохання, кохання, кохання» розробляє динаміку старіння закоханої пари покоління бейбі-бумерів з 1960-х по 2011-й роки з фокусом на міжпоколінневих стосунках та потребою у коханні. Варто зазначити, що серед геронтомаркерів дискурсу старіння одним із частотних є мотив бажання кохання. Репліку літньої Джин з «Квартету» Р.Харвуда: «Ми всі сумуємо за коханням. Ми всі хочемо, щоб нас любили» [10] пояснює Б.Ваксман тим, що «... кохання є частиною старіння та немічного життя, яку не можна забороняти» [17, 116-117].

Словацька драматургія старіння

Тоді як британська драматургія старіння спирається на потужну шекспірівську модель міжпоколінневого конфлікту у родинному колі, класичною п'єсою про старіння для сучасного словацького театру є підстави вважати драму «Соло для годинника з боєм» Освальда Заградника (1973), добре відому за виставами часів Радянського Союзу та наявну в нинішніх репертуарах. Репрезентації пана Абеля (ліфтера на пенсії) та його друзів – мешканців геріатричного будинку, пов'язані з приниженням, зацикленістю на минулому. Дискурс старіння конструюється на фоні генерації Абелевого онука та його подружки, нетерплячих молодих людей, які пропонують літньому пану приєднатися до своїх друзів у геріатричному будинку, аби у молодій парі було власне мешкання. Драму О.Заградника пронизують частотні спогади старших дійових осіб про власне минуле – плідний геронтомаркер, побудований на концепції «перегляду життя», що сприяє формуванню фізичного, емоційного та інтелектуального благополуччя

старших осіб, за необхідності – ре-інтеграції літньої особистості [16, 278]. П'ять персонажів пізнього зрілого віку (Ф.Абель, Райнер, пані Конті, Хмелік та інспектор Міч) утворюють геронтогрупу, яка формує власні ритуали – зустрічі по п'ятницях у пана Абеля, розмови пані Конті про її сина (вигаданого героїнею), прагнення пана Райнера вилізти на вежу та відремонтувати міський годинник. Можна зрозуміти з реплік колишнього ліфтера, що відновлення дзигаря спричинить позитивні зміни у суспільстві: батьки не просто вчитимуть дітей дізнаватися, коли минула чверть години, а коли – півгодини; полагоджений часомір поверне повагу до літнього віку, характерну для епохи годинників з боєм [4, 115]. Попри доволі сумну кінцівку драми – непритомну пані Конті забирають працівники спеціалізованої медично-санітарної служби, ідея драматурга полягає у тому, аби нарешті почули голос людей, які заслуговують на повагу та є гідними членами суспільства. У ставленні онука та особливо його подружки до пана Абеля та його друзів наявні ейджистські висловлювання («Ви вже старий і рано лягаєте спати» [4, 111] тощо). Серед інших геронтомаркерів потужним виявляється самостереотипізація старших персонажів (Райнер про себе очима молодих: «старий божевільний, пришелепкуватий, схиблений» [4, 99]; Абель про себе очима молодих: «старий мотлох... моє життя – непотріб» [4, 112]).

У 2002 р. Додо Гомбár пише поліфонічну, сюжетно розгалужену п'єсу «Третя ера». В основі твору – внутрішньопоколіннєві та міжпоколіннєві взаємодії двох генерацій – 30-річних словаків та їхніх батьків, так званих «молодих літніх». Структурно Гомбár надає перевагу діалогічності – сцени побудовано переважно як діалоги. Дія однієї сюжетної лінії відбувається у геріатричному будинку, де досі популярний артист Долина товаришує із забутим композитором Арноштом за пляшкою віскі. У відмові адаптуватися до поточних змін відчутно самостереотипізацію Долини. Власне саме образ 62-річного артиста пов'язаний із назвою твору. Очевидно ідея «третьої ери» співмірна із поняттям третього віку як синоніму похилого, літнього або поважного. Персонаж переконаний, що тепер може довіряти лише цифрам, що він накопичує, оскільки цифри будуть Богом Третьої Ери (цифрові технології). Долина перебуває у геріатричному будинку, який вважає в'язницею, тільки заради того, щоб його простила дочка. Мешканці закладу персоніфікують смерть – Долина зображує її як сексуальну молоду пані, а Арношт – як чоловіка. Минущість життя – молодша сестра смерті, за словами артиста [3, 451]. Літні чоловіки обговорюють варіанти самогубства, яке згодом невдало практикує Арношт. Долина пиячить через те, що прагне померти швидко, а не повільно та поступово. Він ототожнює старіння із вмиранням [3, 452]. Дійові особи Гомбáра використовують вульгаризовану лексику, як і персонажі Мак-Донаха: «придурки», «кретини», «підори», «бухати». У тексті чимало прикладів чорного гумору. Так, літній Батько вітає сина словами: «Салют. Гадав, що ти вже помер» [3, 457].

Друга сюжетна лінія пов'язана з родинним колом зятя Долини. Варто підкреслити, що його батьки позбавлені імен – вони просто Мати та Батько. Кожен з цієї пари існує сам по собі та промовляє скоріше до себе, ніж до іншого, нагадуючи персонажів театру абсурду. Втім, сірість існування

безіменних батьків продукує химерні хобі (Мати малює державні прапори на пляшках, а Батько грає в спортлото та сидить на вокзалі, спостерігаючи за поїздами). Дивним чином долі персонажів літнього віку з геріатричного будинку та родинного кола переплітаються. Долина залишає притулок, оскільки закохується у Матір головного героя п'єси, а вона іде від Батька. Попри впевненість Долини у неспроможності адаптуватися до сучасності, Гомбár демонструє потенціал третього віку до змін. Так, Мати неодноразово каже про те, що в США життя починається після 60 років [3, 484–485]. За словами персонажа-психолога з п'єси «Третя ера», літній людині не потрібен ані геріатричний будинок, ані опіка. Їй потрібна любов [3, 454]. Твір завершується доброзичливим розставанням Матері та Батька, які сміються, немов «старі, добрі, великі люди... Адже трохи ніжності у фіналі не завадить...» [3, 504].

Дискурс старіння у драмі Гомбáра представлений кількома геронтомаркерами, як-от інволюція слуху та погіршення пам'яті дійових осіб старшого віку, асоціювання геріатричного будинку із психушкою та богадільнею. До поетологічних маркерів доцільно віднести інкорпорацію у текст п'єси пісні Нобелівського лауреата Боба Ділана «Смерть – це не кінець» та позитивний, по-своєму оптимістичний фінал твору.

У драмі з епізодичною структурою сучасника Гомбáра письменника Вільяма Клімачека «Гіпермаркет» наявні елементи гангстер-п'єси (зрада та вбивство) та театру абсурду (алогічність та немотивованість дій персонажів, їх комунікативні невдачі) поміж реалістичних сцен, що утворює жанрове розмаїття драматичного тексту. Дискурс старіння виявляється у міжпоколінневому конфлікті представників «молодих літніх» (Петер, Анна) та їх дітей (Ева, Карін); у спогадах літніх персонажів, суголосних концепції «перегляду життя»; у проблемах чоловічого та жіночого вдівства (Петер, Анна), у фобії опинитися в лікарні або геріатричному закладі; у прагненні померти вдома, а також у самостереотипізації дійових осіб літнього віку на фоні бездушного простору гіпермаркету [5: 395, 412].

Логічно припустити, що 60-річний Петер є протагоністом «Гіпермаркету». Не відтіснено на другий план і 55-річну Анну. Подібно до п'єси Гомбáра, у драмі Клімачека частотне звернення літніх персонажів до політичного минулого країни. До поетологічної площини «Гіпермаркету» належить символіка холодильної камери – уособлення ринкових відносин, де все купується і продається, та гра на межі між трагічним і комічним як драматичний прийом у тексті.

Польська драматургія старіння

Дискурс старіння у польській драматургії на матеріалі перекладних антологій сучасних п'єс відрізняється надзвичайною жорстокістю та сумом. Р.Павловський називає драматургію Кшиштофа Бізьо бруталістською, а героїв його творів – маргіналами [7: 22, 27]. Мініатюра К.Бізьо «Плач» (2003) складається із монологів представниць трьох поколінь однієї родини. Останню частину виголошує 67-річна Зоф'я. Її некваплива оповідь про свої щоденні справи, ритуали (подібно до Батька з «Третьої Ери» Д.Гомбáра грає

у лотерею), про стосунки із дочкою, онукою та знайомими адресована померлому чоловіку. Наратив Зоф'ї сповнений спогадів з минулого, планів на майбутнє (поміж роздумів про новий надгробок для померлого чоловіка та оформлення квартири у спадок єдиній онучці, героїня висловлює бажання про кремацію своготіла після смерті). Події, які описує літня жінка у фіналі твору, виявляються останніми в її житті. По суті, Зоф'я переповідає історію власної насильницької смерті, заподіяної їй знайомою дівчиною та її хлопцем, які шукали гроші у старої. Сцена лютого катування завершується сюрреалістично: «Раптом мене ніби відпустило... Він мене душить, але я його вже не чую, я взагалі нічого не чую. Тиша... Вони і далі шукали гроші, але я ж їм правду сказала, що у мене нічого немає, і вони пішли... а я піднялася, тобто не зовсім піднялася. Знаєш, я нібито піднялася у повітря та бачу себе у ванній... Ну так що, Юрек, я ще жива, чи ми уже разом?» [1, 67-68]. Окрім таких геронтомаркерів, як спогади літньої жінки про минуле та роздуми про смерть, дискурс старіння демонструє трагічний результат міжпоколінневого конфлікту, неможливості спілкування різних генерацій та самостереотипізацію Зоф'ї [1, 59].

Драму Марека Прухневського «Люцина та її діти» (2003) Р.Павловський вважає трагедією. В основі твору лежить злочин, скоєний у 2001 р. за 100 км від Варшави. У віддаленій від цивілізації селянській родині з трьох поколінь верховодить 60-річна Бабка, яка доводиться Люцині свекрухою. Через тиранію Бабки, безвольність Діда та покірність чоловіка Люцина кілька разів переживає аборти на пізніх термінах вагітності. Бабка викликає штучні пологи невістки та вбиває новонароджених онуків, ховаючи їхні тіла у приміщенні стодоли. Головна героїня неодноразово намагається розлучитися із сином Бабки та їздить у місто до адвоката, однак свекруха погрожує Люцині оприлюдненням злочину. Зрештою, виснажена духовно та фізично жінка накладає на себе руки через підпал у стодолі разом з останками своїх дітей. Поза будь-якими сумнівами, літературний портрет Бабки уособлює демонічне створіння, так само як образи поступливого Діда та слухняного Сина, які знаходять розраду у горілці. Крім того, син Бабки, який є чоловіком Люцини та батьком спільних трьох живих дітей, продовжує гвалтувати та запліднювати свою нещасну дружину. Нелюдський геронтопортрет Бабки посилений її мовленням, сповненим не просто ненависті та огиди до її рідних, а ще й брутальної лексики: вона Діда називає склеротиком, алкашем, пияком та хричем, онуків – виродками, Люцину – череватою, сучою утробою [8: 467, 471, 479, 484, 492, 497]. На відміну від співчутливої репрезентації геронтогенезу у драмі «Плач» К. Бізьо, художні уявлення про літній вік у польській провінції на початку XXI ст. в трагедії «Люцина та її діти» М.Прухневського сповнені жаху та демонструють деградацію системи цінностей старшого покоління, яке асоціюється у польській свідомості з попереднім політичним режимом.

Драматургія старіння Сполучених Штатів Америки

Сучасна театральна практика США рясніє творами із зображеннями літнього віку та процесів старіння – Р.М.Floyd «Absence» (2011), Т.Нове

«Chasing Manet» (), Т. Howe «Pride's Crossing» (1998), Т. Kushner «The Intelligent Homosexual's Guide to Capitalism and Socialism with a Key to the Scriptures» (2017), Т. Letts «August: Osage County» (2009), D. Margulies «Collected Stories» (2002), Т. Rebeck «The Butterfly Collection» (2000), S. A. Guirgis «Between Riverside and Crazy» (2015), D. Lindsey-Abaire «Ripcord» (2016), G. Bruce «The Outgoing Tide» (2012). Аналіз деяких новітніх американських п'єс із репрезентаціями геронтогенезу виконаний авторкою цієї розвідки: «Репрезентація старіння як травматичного досвіду в драматургії США» (2015) та «Гетеротопія притулку для людей похилого віку у сучасній драматургії США (на матеріалі п'єси Тіни Хау «У пошуках Мане»)» (2016).

Однією із популярних комедій про старіння та літній вік є твір Еріка Коубла «Стрімкість осені» («The Velocity of Autumn»). Прем'єра відбулася в 2011 р., а бродвейська вистава – три роки по тому. Головна героїня п'єси «Стрімкість осені», 80-річна Олександра, – самостійна мешканка нью-йоркського Брукліну.

Експозиція твору відкриває намір протагоністки підірвати свою квартиру за допомогою коктейлів Молотова в разі примусу з боку її дітей переїхати до геріатричного будинку. Олександра – мати трьох дорослих дітей середнього віку. Саме старший син і дочка запланували її переїзд до притулку для літніх. Однак названі персонажі відсутні на сцені. Натомість молодший син Кріс дереться в квартиру Олександри через вікно, використовуючи велике дерево поруч. Зустріч Олександри із Крісом після 20-річної розлуки є основою подальшої дії п'єси. Здається, в експозиції мати і син не розуміють один одного; лише у фіналі твору їм вдається дійти згоди. Кріс дослухається до своєї матері та стає на її бік, що переконує Олександру прийняти молодшого сина та звільнитися від власного ув'язнення.

Прикметно, що ознакою авторського стилю є використання військового дискурсу при конструюванні мережі стосунків персонажів. Під час появи сина крізь вікно Олександра намагається спростувати його прибуття: «Ні. Ні ... ні ... ні ... Тебе тут немає. Тебе тут немає» [11, 6]. У полі метафори «Суперечка – це війна» витримані і наступні ремарки драматурга: «Вона намагається встати зі свого крісла – це боротьба. – Він намагається пролізти крізь вікно – це боротьба» [ibid.]. Концептуальна метафора війни організовує подальші дії персонажів. Кріс не отримує допомоги від матері в той час, як висить двома поверхами вище від землі. Втім, на війні, як на війні! Відходячи від віконної шибки, Олександра каже: «Слід перш було подумати, аніж вриватися до помешкання старенької пані» [ibid.]. Акцентування віку у вислові протагоністки доцільно вважати геронтологічним маркером тексту, який тут функціонує як стереотип. Подальші самоідентифікації Олександри із літньою панею формують ейджистську площину тексту. Головна героїня застерігає сина від проведення часу зі старою пані, яка несповна розуму та замкнена у власному будинку [11: 20, 38]. Попри позитивний у цілому образ пані (lady), вживані Олександрою поняття «божевільний» (crazy) та «несповна розуму» (demented) є прикладами негативного самосприйняття в контексті старіння. За спостереженнями іспанських геронтологів, «...

присутність молоді у середовищі літніх людей впливає на поведінку останніх активізацією вікових стереотипів» [12, 128]. Важливим штрихом до літературного портрету Олександри є її спогад про перше усвідомлення власного старішання, яке відбувається у міжпоколінній взаємодії з її старшими дітьми: «... це сталося кілька років тому, коли я побачила, як Дженніфер і Майкл почали дивитися на мене. Та як вони ставилися до мене. Вони ніколи нічого не казали, але... я так чітко бачила себе в їхніх очах... І тоді я була слабкою. Потребувала допомоги. Потребувала захисту. Я була старою пані» [11, 27].

Ретельне прочитання п'єси Е.Коубла [2] демонструє моделювання драматургом образу харизматичної та амбівалентної 80-літньої пані, якій вдається подолати утиски міжпоколінніх стосунків. Виявлено, що в тексті присутні форми опресії на лінгвістичному рівні – у самостереотипізації та ейджистських висловлюваннях головної героїні. Поетикальний вимір твору представлений образами будинку та дерева, що є проєкціями ідентичності персонажа літнього віку. Варто додати, що динаміка старіння закодована у назві п'єси «Стрімкість осені»: з одного боку, осінь традиційно асоціюють зі зрілим середнім віком, тоді як старість наділяють нерухомістю зими. Доцільно зробити висновок, що сучасні уявлення про геронтогенез посунули третій вік назад. З іншого боку, старість звично зображують через уповільнення багатьох функцій людини. Однак пропонується драматургом стрімкість дії руйнує усталений стереотип, демонструючи повноцінне життя, хоч і сповнене певних інволюційних процесів, але в цілому динамічне.

Попри різні культурні традиції зазначених вище країн, у їх драматургії наявні спільні тенденції формування концептуальних аспектів дискурсу старіння та побудови поетикальних форм геронтогенезу. До перших належать такі: перебування дійових осіб третього віку у центрі уваги драматургів; міжпоколінній конфлікт у родинному колі; страх потрапити до геріатричного будинку; гетеротопія геріатричного будинку; репрезентації геронтогрупи; динаміка старіння. Серед поетикальних форм геронтогенезу виокремлено чорний гумор; роздуми про смерть (метафоричні уявлення про неї); медичні аспекти геронтогенезу; спогади як реалізацію концепції «перегляду життя» та нецензурну лексику. Перспективи подальших досліджень варто вбачати у вивченні сучасних п'єс про старіння країн Західної Європи, як-то Франції, Німеччини, Іспанії та інших.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бизё К. Рыданья / Антология современной польской драматургии. Перевод с польского. Предисл. Романа Павловского. – М.: Новое литературное обозрение, 2010. – С. 33-68.
2. Гайдаш А.В. The portrait of the old lady in Eric Coble's *The Velocity of Autumn* / *Studia Philologica* (Філологічні студії): зб. наук. пр. / редкол.: І.Р.Буніятова, Л.І.Белехова, О.Є.Бондарева [та ін.]. – К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. – Вип. 6. – С. 101-105.
3. Гомбар Д. Третья эра / Антология современной словацкой драматургии. Пер. со словацкого. – М.: Новое литературное обозрение, 2014. – С. 425-504.

4. Заградник О. Соло для часов с боем / Антология современной словацкой драматургии. Пер. со словацкого. – М.: Новое литературное обозрение, 2014. – С. 79-136.
5. Климачек В. Гипермаркет / Антология современной словацкой драматургии. Пер. со словацкого. – М.: Новое литературное обозрение, 2014. – С. 361-424.
6. Крайніков Е.В. Геронтологія: словник-довідник / Едуард Крайніков. – К.: Паливода О.В., 2010. – 352 с.
7. Павловский Р. Краткая история польской революции (в драматургии) / Роман Павловский // Антология современной польской драматургии. – М.: Новое литературное обозрение, 2010. – С. 7- 32.
8. Прухневский М. Люцина и её дети / Антология современной польской драматургии. Перевод с польского. Предисл. Романа Павловского. – М.: Новое литературное обозрение, 2010. – С. 463-508.
9. Свято Р. Нові горизонти «Золотих воріт», або з МакДонахом не розслабишся/ Роксоляна Свято // КіноТеатр. – №6. – 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ktm.ukma.edu.ua/show_content.php?id=1820
10. Харвуд Р. Квартет. Перевод с английского Романа Мархолия / Рональд Харвуд. – 1999. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://samlib.ru/m/marholia_r_m/kwartetronalxdharwud.shtml
11. Coble E. The Velocity of Autumn / Eric Coble. – N. Y.: Dramatists Play Service, Inc., 2014. – 41 p.
12. Fernández-Ballesteros R. et al. Effects of University Programs for Older Adults: Changes in Cultural and Group Stereotype, Self-Perception of Aging, and Emotional Balance / Educational Gerontology. – Vol. 39. – № 2. – Taylor & Francis Group: 2013. – P. 119 -131.
13. Harpin A. The Lives of Our Mad Mothers: Aging and Contemporary Performance / Anna Harpin // Women & Performance: a Journal of Feminist Theory. – Vol. 22. – No. 1. – 2012. – P. 67-87.
14. Herpworth M. Stories of Ageing. – Buckingham: Open UP, 2000. – 143 p.
15. McDonagh M. The Cripple of Inishmaan / Martin McDonagh. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.english.txstate.edu/cohen_p/irish/Cripple.html
16. Smith C.H. Old-Age Freedom in Josephine Miles's Late Poems, 1974-79 / Carolyn H. Smith // Aging and Gender in Literature: Studies in Creativity. – Charlottesville: the UP of Virginia, 1993. – P. 271-295.
17. Waxman B. F. From the Hearth to the Open Road: A Feminist Study of Aging in Contemporary Literature / Barbara F. Waxman. – N. Y.: Greenwood Press, 1990. – 205 p.

**ДИСКУРС СТАРЕНИЯ В ДРАМАТУРГИИ НАЧАЛА XXI СТ.:
ПРОБЛЕМНО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ
(на материале пьес Великобритании, Польши, Словакии, США)**

Анна Гайдаш

Целью данной статьи является определение дискурса старения в новейших произведениях для сцены, написанных на рубеже XX-XXI веков, что обусловлено актуальностью вопросов поздней зрелости в наше время. Для популярных пьес западной традиции, посвященных пожилому возрасту, характерны такие общие характеристики, как центральное место действующих лиц третьего возраста в драматических произведениях; межпоколенческий конфликт в кругу семьи; гетеротопия геронтологического дома; репрезентации геронтогруппы; динамика старения. Среди поэтикальных форм геронтогенеза выделены черный юмор; танатологические рефлексии; медицинские аспекты геронтогенеза; воспоминания как реализация концепции «пересмотра жизни» и нецензурная лексика.

Ключевые слова: геронтогенез, старение, геронтомаркеры, «молодые пожилые», геронтогруппа, современная драма.

**DISCOURSE OF AGING IN THE PLAYS AT THE TURN OF THE XX-XXI
CENTURIES: SEMANTIC AND POETIC ASPECTS
(case studies of the US, British, Polish and Slovak texts)**

Anna Gaidash

The purpose of this article is to define the discourse of aging in the plays of Western civilization at the turn of the 20th and 21st centuries. The aim of the present paper is to demonstrate the urgency of issues of late adulthood in fiction in our time. The methods used in the article are mixed: historical data processing, close reading technique, analyses of interdisciplinary resources (literary gerontology, age studies, age psychology). The author of the paper argues that popular American, British, Polish and Slovak plays about aging have a number of common characteristics. Among them are there the centrality of third age characters in the analyzed dramatic works; intergenerational conflict within the family; heterotopia of the nursing home; representations of the gerontological group; dynamics of aging. The results of the present study prove that the poetic forms of old age in the discussed plays include black humor; thanatological reflections; medical aspects of late adulthood; memories as the implementation of the concept of "life review" and obscene vocabulary. The results can be practical for the classes of US literature and literary gerontology.

Key words: late adulthood, aging, gerontological markers, "young old", gerontological group, modern drama.

Стаття надійшла до редакції 15.05.2017

Прийнято до публікації 27.06.2017